

Кижининг тап - эриктерининг Текши Декларациязы

Генеральный Ассамблея 1948 жылдың жаңа райынын 10 - чы күнинде жараткан

Жартамал

Кижилик билезининг ончо турчыларынын жарамыкту, жакшы жанын, онойдо ок тең-тайла туура салбас тап-эриктин аяруга алганы олардын жайымынын, ак-чегининг текшилей амыр-энчүниг төзөгөз болот; кижининг тап-эригинг керекке албай, кыйа көргөни шок-табаруларга экелгенин аяруга алып, оной улам кижиликтин агару күүн-табын ачындырат. Улуста ачык сөстинг жайымы болотон ло жедикпес-тутактаңла коркорынанг жайым жадын жүрүмди төзөгөни улустын ичкери жүткимели деп жарлалган; кижининг тапэриги жасактын жаңыла кыйалтазы жогынанг корулалары аяруга алылар учурлу. Чокымдап айтса, кижикөмбө базышка удуратуруп чыгарынын эпаргазыла тузаланбазын; албатылар ортодогы нажылык колбулардын өзүмин жөмөддин аяруга алып; онойдо ок Бириктирилген Нациялардын калыктары бойынын Уставында кижининг төс тап-эригине бүдүмжизин жөмөгөндин аяруга алып, үзеери кажыла кижининг кижилик күүндү байлыгын лаэрле эпши кижининг тең-тай тап-эриктү болорын аяруга алып, жайым айалгада социальный ичкери өзүмди ле жадын-жүрүмниг айалгазын ондолторын жөмөд деп шүүлтеге келген; турчы-ороондор Бириктирилген Нациялардын Организациязыла өмб-жөмө иштеери деп молжонгонун аяруга алып, жөмөлтө болуш ажыра текши тоомжыга ла кижининг тап-эриктин ле төс жайымын буспас деп айдар керек; бу тап-эриктинг ле жайымнын текши учурын ондоорын аяруга алганы, бу молжуну жүрүмде толо бүдүреринде сүрекей жаан учурлу болгонун база аяруга алып, Генеральный Ассамблея кижининг тапэриктининг чындык Текши Декларациязын жүрүмге кийдиретен каруулу иш деп жарлап жат. Каруулу ишти бүдүрерге текши калыктар, ороондор жылбиркеп жүткий учурлу. Кажыла кижик, онойдо ок общественонунг кажыла органы чындык, жүрүмдик Декларацияны аяруга алып, үредүнн ле билгирдин шылтузында бу тап-эриктин ле жайымды тоорына, жеткилдееерине болжып-жөмөддине амадазын. Онойдо ок калыктар ла ороондор ортодо иш ажыра озочыл амадулу, текшилей жарамыкту жедимге жедер. Ол каруулу ишти Бириктирилген Нациялардын Организациязынын турчы-ороондорунунг калыктары ортодо, онойдо ок олардын юрисдикциясындагы жерлердеги журтап жаткан калыктары ортодо текшилей тооп, жүрүмде кийдирерин жеткилдееер.

1-кы тизим

Ончо улус ак-жарыкка жайымла тең-тай тап-эриктү туулат. Олор санааукаалула чек күүн-тапту болуп бүткен ле бой-бойын карындаш кирези көрөр лө жүрер учурлу.

2-чи тизим

Кажыла кижиде чындык Декларацияла жарадылган ончо тап-эриктин ле жайым болор учурлу. Мында угы, бүдүмининг өни, бүдүми, тили, жандаган жаңы, политикалык эмезе өскө көрүми, угы-төзи, социальный айалгазы, аргазы аайынча бир де аңылаш-ылгамал жок болор учурлу.

Ого үзеери кижининг журтап жаткан жериненг камааны жогынанг политикалык тап-эрик аайынча эмезе калыктар ортодогы учуры аайынча бир де аңыланыш-башкаланыш болбос учурлу. Кижининг жаткан жери кемненг де камаанду, кемниг де корулында, бойын бойы башкарынбай да турган болзо эмезе бойынын (жеринде) суверенитединде кандый бир тудулу да болгонунанг камаанду болбос учурлу.

3-чи тизим

Кажыла кижик жадын-жүрүмге, жайымга ла таңынанг бойына тийерге жарабас тап-эриктү.

4-чи тизим

Кем де жалчы эмезе албанду базынчык айалгада болбос учурлу; жалчыларды садарынын эмезе жалчыланарынын, базынарынын ончо бүдүми жарадылбай жат.

5-чи тизим

Кем де кандый да кыйынга эмезе онын учурын, тоомжызын тужүрип турган кижик күүни жок базынышка алдыртпас учурлу.

6-чы тизим

Кажы ла кижиги, кайда да жүрзе, онын правосубъектозун тоорына тап-эриктү.

7-чи тизим

Ончо улус жасактын алдында теп-тең, кандый ла ылгаш жогынан жасактын тең-тай корулына тап-эриктү. Ончо улус чындык Декларацияны бузуп турган кыйыкташтан тең-тай корулга тап-эриктү. Онойдок ондый кыйыкташка тектериштең база тап-эриктү.

8-чи тизим

Кажы ла кижиги ого Конституцияла эмезе жасакла берилген төс тап-эриктери бузулган тужында ийделү, тоомжулу эл жаргыларда тап-эриктерин жедимдү орныктырарга тап-эриктү.

9-чы тизим

Кемди де тууразынан олжолоорго, тударга эмезе сүрерге жарабас.

10-чы тизим

Кажы ла кижиги онын тап-эриктерин ле молжуларын чокымдаарга, онойдок ого эдилген уголовный бурулаштын төзөгөзин чокымдаарга толо тең-тайга тайанып, онын кереги ачык-жарык айалгада көрүлзин ле жаргы ак-чек, кемнен де камаанду эмес чындык болзын деп тап-эриктү.

11-чи тизим

Кажы ла кижиги шок-керек эткен деп бурулатса, онын бурузы жок деп ачык жаргыда жасактын ээжизиле жарталбаганча, ол өйдин туркунына коруланарына керектү ончо аргаларла жеткилделер деп тап-эриктү.

Кем де кандый бир керекти эткен эмезе нени де этпеген деп шылтакка тайанып, шок-керек эткен деп жаргылатпас учурлу. Шок-керекти эдер тужында национальный жасак эмезе калыктар ортодогы тап-эриктер аайынча шок керек деп чотолбогон болзо. Онойдок шок-керек эдилген өйдө, болгодый кезедүгө көрө, кату кезедү эдилбес.

12-чи тизим

Онын таанынан ла билелик жүрүмине тууразынан кем де киришпес учурлу. Онойдок кем де онын айыл-журтына, корреспонденциязынын жажыдына эмезе онын ады-жолына, жүрүмине тууразынан кирижер учуры жок. Кажы ла кижиги ондый табарудан, кирижеринен коруланар жасакка тап-эриктү.

13-чи тизим

Кажы ла кижиги кажы ла ороон кеминде жайым жүрер ле журтап жадарга жерди талдап алар аргалу.

Кажы ла кижиги кандый ла орооннон жүре берер, ол тоодо бойынын, онойдок бойынын ороонына бурылар тап-эриктү.

14-чи тизим

Кажы ла кижиги истежүден улам өскө ороондо коруланар жерди бедиреер ле коруланар жерле тузаланар аргалу.

Бу тап-эрикле кандый истежү тужында тузаланарга жарабас. Качан чын ла политикалык эмес шок-кылык эмезе керектер Бириктирилген Нациялардын Организациязынын амадуларына ла ээжилерине келишпей турза.

15-чи тизим

Кажы ла кижиги гражданство алар тап-эриктү.

Кандый да кижинин гражданствоzyn эмезе гражданствоzyn кубултар тап-эригин ала-көнчө айрыырга жарабас.

16-чы тизим

Эркемине жеткен эр ле эпши улус угы-төзинен эмезе жандаган жанынан камааны жогынан айыл-журт тудуп, билелү болор тап-эриктү.

О л о р а й ы л ј у р т т ы т ö з ö ð ð , ј у р т а а р л а а й р ы л ы ж а р т у ж ы н д а т е ñ - т а й т а п - э р и к л е т у з а л а н а т .

А й ы л - ј у р т т ö з ö п ј а т к а н э к и ј а н ы э к ü л е з и ј а й ы м л а э п т ü - ј ö п т ü с ö с л ö , к ü ñ л е б и р и г е р а р г а л у .

Б и л е о б щ е с т в о н н ы ñ т ö з и , т ö з ö г ö з и , о л о б щ е с т в о н ы ñ л а г о с у д а р с т в о н ы ñ ј а н ы н а ñ к о р у л а ш к а т а п - э р и к т ü .

17 - ч и т и з и м

К а ж ы л а к и ж и а л к ы - ј ö ð ж ö т а ñ ы н а ñ э э л е н е р , э м е з е ö с к ö л ö р и л е д е к о ж о э э л е н е р т а п - э р и к т ü .

К е м н и ñ д е а л к ы - ј ö ð ж ö з и н т у у р а з ы н а ñ к е л и п а й р ы ы р г а ј а р а б а с .

18 - ч и т и з и м

К а ж ы л а к и ж и ј а й ы м к ü ñ - с а н а а г а , а к - ч е к к е л е к у д а й ј а ñ ы н а т а п - э р и к т ü ; б у т а п - э р и к к е б о й ы н ы ñ к у д а й ј а ñ ы н э м е з е к ö р ü м и н с о л ы ы р ы к и р е т , б о й ы н ы ñ ј а ñ ы н ј а й ы м ј а ñ д а а р ы э м е з е к ö р ü м и н т а ñ ы н а ñ б о й ы , э м е з е ö с к ö у л у с л а к о ж о ј а ñ д а а р ы б а з а к и р е т . К у д а й л ы к ч ü м - ј а ñ ј а ñ ж ы г у л а р д ы ö т к ü р е р и н д е т а п э р и к т ü .

19 - ч ы т и з и м

К а ж ы л а к и ж и б о й ы н д а ј а й ы м к ö р ü м д ü л е о н ы ј а й ы м ч ы г а р а а й д а р т а п э р и к т ü . О л т а п - э р и к а а й ы н ч а б о й ы н ы ñ к ö р ü м и н е ñ ј а й ы м т у д у н а р л а г о с у д а р с т в о н ы ñ г р а н - к ы й у з ы н а ñ к а м а а н ы ј о г ы н а ñ ј е т и р ü л е р д и л е к ö р ü м с а н а а л а р д ы к а н д ы й л а э п - с ü м е л е р л е б е д и р е е р , а л а р л а т а р к а д а р т а п - э р и к т ü .

20 - ч и т и з и м

К а ж ы л а к и ж и а м ы р - э ñ ч ü ј у у н д а р г а л а а с с о ц и а ц и я л а р г а к и р е р ј а й ы м т а п - э р и к т ü .

К е м д и д е к а н д ы й б и р а с с о ц и а ц и я г а а л б а ñ к ü ч л е к и й д и р и л е р а р г а з ы ј о к .

21 - ч и т и з и м

К а ж ы л а к и ж и о р о о н д ы б а ш к а р а р ы н д а ч и к е э м е з е ј а й ы м т а л д а п а л г а ñ ч ы г а р т у л у у л у с а ж ы р а т у р у ж а р т а п - э р и к т ü .

К а ж ы л а к и ж и б о й ы н ы ñ о р о о н ы н д а г о с с л у ж б а г а т е ñ - т а й к и р е р т а п э р и к т ü .

Б а ш к а р у н ы ñ ј а ñ ы н ы ñ т ö з ö г ö з и н д е э л - ј о н н ы ñ к ü ñ - т а б ы б о л о р у ч у р л у ; о л к ü ñ - т а п а ñ ы л у ö й д и ñ б а ж ы н д а ö д ü п т у р г а ñ а к - ч е к т а л д а ш т а р д а к ö р ü л е р у ч у р л у . О л т а л д а ш т а р т е к ш и л е т e ñ - т а й т а л д а а ч ы т а п - э р и к л е ö ð ö р у ч у р л у . Ј а ж ы т т у ü ñ б е р и ш л е э м е з е ј а й ы м ü ñ б е р и ш т и ј е т к и л д е е ч и ö с к ö д ö б ü д ü м л е ö т к ü р и л з и ñ .

22 - ч и т и з и м

К а ж ы л а к и ж и о б щ е с т в о н ы ñ т у р ч ы з ы , а й д а р д а , о л с о ц и а л ь н ы й ј е т к и л д е ш к е , ј а й ы м ö з ü м г е т а п - э р и к т ü . О л э к о н о м и к а л ы к , с о ц и а л ь н ы й л а к у л ь т у р н ы й б ö л ü к т е р д е ñ а ц и о н а л ь н ы й э п - а р г а л а р л а к а л ы к т а р о р т о д о ö м ö - ј ö м ö и ш , о н о й д о ö к к а ж ы л а о р о о н н ы ñ с а й л а м а з ы л а а р г а л а р ы а ж ы р а и ч к е р и ö з ö р т а п - э р и к т ü .

23 - ч и т и з и м

К а ж ы л а к и ж и и ш к е , и ш т и ј а й ы м т а л д а а р ы н а , и ш т е а к - ч е к л е ј а р а м ы к т у а й а л г а г а , и ш т е е р ј е р и ј о к а й а л г а д а ñ к о р у л а л а р т а п - э р и к т ü .

К а ж ы л а к и ж и к а н д ы й д а к ы й ы к т а ш ј о г ы н а ñ т e ñ - т а й и ш у ч у ñ т e ñ - т а й и ш ј а л д у б о л о р т а п - э р и к т ü .

К а ж ы л а к и ж и ј о л д у к а й р а л г а т а п - э р и к т ü . О н ы з ы к и ж и г е к е р е к т ü ј а д ы ñ - ј ü р ü м г е л е б и л е з и ñ e ј а р а м ы к т у ј а д ы ñ д ы ј е т к и л д е е р у ч у р л у . К е р е к т у ж ы н д а , ö с к ö д ö с о ц и а л ь н ы й ј е т к и л д е ш л е ü з e e р и ј е т к и л д е л е р .

К а ж ы л а к и ж и п р о ф с о ю з н ы й б и р и г ü ñ и т ö з ö ð ð л ö п р о ф с о ю з т а р г а б о й ы н ы ñ ј и л б ü л е р и ñ к о р ы ы р а м а д у л а к и р е р т а п - э р и к т ü .

24 - ч и т и з и м

К а ж ы л а к и ж и а м ы р а а р г а л а б о ш ö й г ö т а п - э р и к т ü . О н о й д о ö к и ш т e e р

күнди керектү кеминде тузаланаарыла төлөлип турган жаңжыккан амыралта (отпуск) керегинде тап-эрик база кирет.

25 - чи тизим

Кажылакижи жүрүмдик кеми бийик болорына тап-эриктү. Курсактамагы, кийим-тудумы, айыл-журты, медициналык жеткидежи, керектү соцжеткилдеш су-кадыкты, жадын-жүрүмди керектү кеминде, некелтелерге келиштире болор учурлу. Иш жок артса, оору-жобол болзо, кенек артса, жаңыскан артса, карыыр жажы жетсе эмезе онын бойынан камааны жок күч айалга боло берзе, кажылакижи тап-эриктү.

Энелик ле оогош балдар аңылу болушта ла кичеемелге тап-эрик берет. Ончо балдар биледе, онойдо ок биледе эмес те айалгада чыккан болзо, ончозы тең-тай социальный корулашла тузаланаар учурлу.

26 - чы тизим

Кажылакижи үредүге тап-эриктү. Үредүлик акча төлөббозинен болор учурлу. Анчада ла баштамыла текши үредүлик. Баштамы үредүлик кыйалтазы жогынан болор учурлу. Технический ле профессиональный үредү ончозына жарамыкту болор учурлу. Кажылакижинин аргаларына тайанып, бийик үредү база ончозына жолду болор керек.

Үредүлик кижинин ичкери өзүмине ууламжылу болор учурлу. Кижинин тап-эриктерине ле жайымынын төс ууламжыларын элбедерине ууландырылар учурлу. Үредүни калыктар ортодо тоомжыга, нажылыкка, текши тил табарына жолду болор учурлу. Угы-төзи ле жандаган жандары аайынча бөлүктөр ортодо ондомолды жөмдөр. Амыр-энчүни жөмдөри аайынча Бириктирилген Нациялардын Биригүзинин өткүрип турган ижин жөмдөр учурлу.

Ада-энелер оогош балдарына үредүликтин бүдүмин талдаарында тапэриктү.

27 - чи тизим

Кажылакижи обществонун культурный жүрүминде эрчимдү туружар тап-эриктү. Кеендикле таныжар, билим өзүмде туружар, турулталарыла тузаланаар аргалу.

Кажылакижи онын көгүс байлыгын, ар-жөжөлик жилбүлерин корыыр тап-эриктү. Билим, литературалык эмезе художественный иштин авторы болзо, ол тап-эриктү болор учурлу.

28 - чи тизим

Кажылакижи социальный ла калык ортодогы ээжи-аайга тап-эриктү. Мында чындык Декларацияда жарадылган тап-эриктер ле жайым бүткүлинче бүдөр аргалу.

29 - чы тизим

Кажылакижи обществонун алдында молжлу. Шакла мында кижинин тололо жайым ичкери өзүми болор аргалу.

Кажылакижи бойынын тап-эриктерин ле жайымын жүрүмде кийдирип тура, жасакла жарадылган тудуларды буспас учурлу. Өскө улустын тап-эриктерин, жайымын тооп, баалап, демократиялык обществонун текши некелтезин, ээжизин буспас учурлу.

Бу тап-эриктерди ле жайымды кийдирип, ол онойдо ок Бириктирилген Нациялардын Биригүзинин ээжилерине, некелтелерине ол удура болбос учурлу.

30 - чы тизим

Чындык Декларацияда жарадылганын кандый бир ороонго, бир бөлүк улуска эмезе таңынан улуска кандый бир иш эдерге эмезе кандый бир керекти эдерге, чындык Декларацияда жарадылган тап-эрикти ле жайымды жоголторго ууландырылган деп ондоорго жарабас.